

Píše Štěpán Zbytovský

(E*forum, 20. 01. 2014)

Nejnovější německá knížka **Petera Demetze** (nar. 1922), doyena germanobohemistického bádání a svědka Prahy jako křižovatky kultur, shrnuje pod titulem **Auf den Spuren Bernard Bolzanos** (Wuppertal, Arco Verlag 2013) čtyři eseje. Bolzano (1781–1848), jenž svým dílem nejednou vstoupil do vzrušených debat o zemské historii a o národnostních poměrech v Čechách, se těší stálému zájmu badatelů; přítomnou knihu lze chápat právě jako Demetzův rozhovor s českou bolzanovskou literaturou, zejména s jejím nedávno zesnulým klasikem Jaromírem Loužilem (1926–2013).

Zatímco tři rozsáhlejší stati souboru se zaměřují na konkrétní Bolzanovy úvahy a témata, vstupní text je historickým i místopisným uvedením do životní situace, v níž se Bolzano ocitl v letech 1823–1842: jako sesazený univerzitní kazatel v intelektuálním ústraní a – hlavně za pobytů v Těchobuzi u Pacova – v důvěrném přátelství s manželkou svého mecenáše, Annou Hoffmannovou.

Pro zkoumání Bolzana v literárnědějinných souvislostech je nejzajímavější text druhý, nazvaný Libuše v latině – Gymnazista jménem Bolzano prosí bájnou vládkyni o ochranu a pomoc (1796), který jako jediný z celého souboru nebyl dosud publikován. Zabývá se latinskou básní v hexametrech, již patnáctiletý Bolzano sepsal v závěru svého studia na pražském piaristickém gymnáziu. Mluvčí, zoufající si nad blíže neurčeným ohrožením „Čechie“, oslovuje Libuši stylizovanou jako božskou Olympanku a „zakladatelku“ vlasti, jež prorokuje budoucí vítězství zkoušeného českého lva. Pozornost se stáčí k otázce, jaké nebezpečí měl Bolzano na mysli, v polemice s Loužilovou statí z roku 1981, jež báseň staví do kontextu vídeňského centralismu a budoucí Bolzanovy distance vůči nacionalismu. Demetz naopak poukazuje na ohrožení, jež pro země rakouského císařství představovala francouzská vojska operující toho roku úspěšně v severní Itálii, a báseň mu je dokladem spletité cesty, již Bolzano ušel k pozdějšímu sociálně reformnímu myšlení: „Gymnazista se obával francouzských revolučních vojsk – ne tak [dospělý Bolzano jako] spojenec Saint-Simona a Etienna Cabeta. Ještě se ukáže, že Bolzano byl nejradikálnější myslitel Čech 19. století, a dokonce i dnešní mezinárodní hnutí Occupy Wallstreet by se u něj mohlo učit“ (s. 35). Podobně jako výklad Loužilův je i tento Demetzův spekulativní. Je ale sympatická jeho ostražitost vůči snahám zasazovat do dobového jazykového a národního diskurzu Čech projevy, které do něj patřit vůbec nemusely.

V eseji Filozofie jazyka v národnostním konfliktu – Ještě jednou: Patočka, Jungmann, Bolzano, jež v knižním souboru Dějiště: Čechy (Praha 2008) již byla publikována i

česky, Demetz připomíná českou recepci bolzanovského odkazu, zejména Patočkův esej *Dilema* v našem národním programu – Jungmann a Bolzano (1969; německy poprvé 1972), těžící z protikladu jazykově určeného národního společenství, zastávaného Jungmannem, a teritoriálně i sociálně určeného společenství obyvatel Čech obou jazyků, jak je zastával Bolzano. Hlavním přínosem se tu jeví skutečnost, že Demetz – poté, co připomene dějiny myšlení o jazyce a národu v žánru jazykových obran – odolává pokušení rozehrávat nově opozici Jungmann–Bolzano v hodnotícím smyslu, spíše nabízí filologicko-historické ohledání textů: Jungmannových *Rozmlouvání o jazyce českém* (1806) a Bolzanových slavných exhort *O poměru obou národních kmenů v Čechách* (1816). Pozoruhodný je rozbor Slavomilovy argumentace v druhém Jungmannově rozmlouvání, v níž je idea kosmopolitního společenství kritizována jako klamný sen. Slavomilův poukaz na stvořitelky danou rozmanitost ras a jazyků je ale podle Demetze pastí: „Od Slavomilova argumentu [...] je však v českých poměrech pouze krůček k možnosti na základě patriotismu jednu či druhou skupinu z této partikulárnosti vyloučit“ (přel. Vratislav Slezák, 2008). Bolzano se naproti tomu přiklání k teritoriálnímu patriotismu a pojetí jazyka jako systému konvenčních jmen. Demetz ovšem neidealizuje Bolzanův koncept jako východisko z aporií národně-jazykových disputací. Oba autoři patří k základním historickým modalitám myšlení o jazyce. Stejně jako model třetí, Demetzem nabídnutý jako překvapivě moderní vztahová rovina pro oba předešlé: Komenského barokní myšlení jazyka, jež v triádě panglottie – polyglottie – monoglottie integruje jak jedinečnost všech jednotlivých jazyků, tak i reflexi jazykových hranic a univerzálního dokonalého jazyka.

Exhortou, na niž se Demetz zaměřuje v poslední stati, je řeč *O krutostech páchaných křesťany na židech* (1809), v níž Bolzano diskutuje nápravu nekřesťanského nakládání křesťanů se židy a mj. i otázku, je-li možno považovat „opovržením hodný“ stav židovské společnosti za vůli Boží. Navázav na práce Jaromíra Loužila, Edgara Morschera či Helmuta Rumplera, shledává Demetz v Bolzanově přístupu vnitřní napětí osvícence a současně katolického duchovního. Rozkrývá přitom Bolzanovu „rétoriku časovosti“, jež v přítomném úvodu apeluje na zpytování svědomí, v historicko-biblickém pojednání ukazuje vrcholné období židovských dějin za předpokladu svrchovanosti i kořeny porušeného stavu, aby v závěrečném požehnání vyhlédl do budoucnosti ve znamení občanské aktivace křesťanského společenství. I zde se kladně projevuje Demetzův filologický cit pro text a žánrové postupy, např. když ukazuje, že není třeba Bolzanovi připisovat antisemitismus: Bolzanova slova o „skutečných“ neřestech židů epochy merkantilismu primárně podtrhávají reálnou vinu křesťanů a souvisí s účelem žánrové vstupní části exhort – pokání a vyznání vin.

V posledních pasážích Demetz zklamaně píše o absenci výslovného projevu Bolzanovy sympatie vůči novějšímu židovskému myšlení, třeba v dílech pražských žáků Mosese Mendelssohna, od jejichž bydlíště jej dělilo několik ulic. Možná je pro Demetze tato otázka naléhavá i proto, že sám ztělesňuje typ učence, v němž je obdivuhodná historicko-filologická akribie spjata s osobní praxí, pamětí a tím, co snad smíme nazývat morálním horizontem vědeckého zájmu. Pro ohledávání kulturních dějin českých zemí napříč národnostními i jinými hranicemi je toto sepětí, zdá se, zvlášť

cenné. V Demetzových knihách je vlastně vždy patrné, ale neústí v prvoplánovou harmonizaci historického materiálu s preferovanými postoji. Ani Bolzano tak v tomto svazku není konturován jako zastánce „správných“ řešení pro problémy 19. století; v několika tazích je však vykreslen jako myslitel inspirující svou intelektuální poctivostí i osobním ručením za vyřčení.

www.ipsl.cz